

УДК 371.3:069-053.66

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Олексій Караманов, Дарія Сулімова

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Дорошенка, 41, 79000 Львів, Україна*

Узагальнено сучасні підходи до організації навчання з учнями молодшого шкільного віку засобами музейної педагогіки. Проаналізовано психолого-педагогічні аспекти взаємодії та форми організації навчання молодших школярів у музейному середовищі, виокремлено особливості розвитку їхніх пізнавальних інтересів та навичок спілкування.

Ключові слова: музейна педагогіка, взаємодія, процес навчання, освіта, учні молодшого шкільного віку.

У сучасному освітньому просторі України значну увагу приділяють новим формам і методам організації навчальних занять з учнями молодшого шкільного віку. Зокрема, до проведення уроків дедалі більше залучають музеї та виставкові зали, різні культурно-історичні центри та архітектурні пам'ятки.

З огляду на це актуальним є звернення до музейної педагогіки – порівняно молодій галузі педагогічної науки, предметом дослідження якої є культурно-освітня діяльність в умовах музею. Вона вивчає музейну аудиторію, створює та апробує нові методики і програми роботи з різними категоріями відвідувачів.

Актуальність теми зумовлена незначною кількістю програм в Україні, орієнтованих на дітей молодшого шкільного віку, які б брали до уваги особливості розвитку їхнього інтелекту та сприймання навчального матеріалу в умовах музейного середовища, потребою у ефективнішому формуванні пізнавальних здібностей молодших школярів, браком “живого спілкування” дітей з дорослими у зв'язку з недостатньою батьківською увагою; ускладненням процесу соціалізації дітей молодшого шкільного віку.

Проблеми організації навчання молодших школярів у контексті музейної педагогіки вивчають такі вітчизняні та закордонні науковці, як Є. Ванслова, Ю. Ключко, І. Коссова, Т. Панкратова, Б. Столяров, Т. Чумакова, З. Шинчук, М. Юхневич та ін.

Мета дослідження – проаналізувати психолого-педагогічні аспекти, сучасні форми організації навчання учнів молодшого шкільного віку в контексті музейної педагогіки. Серед головних *завдань* можна виокремити такі: виявлення актуальності ідей музейної педагогіки в освітньому просторі; розгляд психолого-педагогічних аспектів навчання молодших школярів у контексті музейної педагогіки; аналіз сучасних форм організації навчання та визначення специфіки взаємодії молодших школярів з музейним середовищем.

Головною метою освітньої діяльності музею є зацікавлення учнями тими здобутками людства, які представлені у формі експонатів і відображають важливі досягнення культури, розвитку цивілізації та життя різних народів. На думку польського дослідника Л. Тураса, систематичне укладання експонатів і презентація їх за певною проблематикою сприяють розвитку наукового, артистичного, технічного, етнографічного, історичного та культурознавчого інтересів людини [5, с. 13–14].

Зазначену проблематику можна співставити з розвитком гуманітарної культури школяра – комплексом художніх та естетичних знань, емоційно-естетичної чуйності у сприйнятті творів мистецтва, художньо-естетичних потреб і уявлень про цінності, а також творчої діяльності й здатності до творчої самореалізації, що є одним із базових компонентів особистості [2, с. 3].

Відомо, що вже у ранньому віці діти починають цікавитися предметним світом. Пізнання відбувається шляхом нагромадження чуттєвих вражень від речей, котрі оточують дитину. Радість пізнання й задоволення від споглядання є подібними явищами. Музей здатний збагатити дитину враженнями від нових, незнайомих предметів, які вона ніколи не бачила й не могла бачити у доступній їй дійсності. Це розвиває світогляд та уявлення про навколишній світ [3, с. 40].

Важливим аспектом застосування музейної педагогіки на практиці є ефективний підбір методів та прийомів проведення нестандартного уроку, які специфічні за своїм характером, оскільки не лише спрямовують у дітей процеси естетичного сприймання світу, абстрактного та асоціативного мислення, а й розвивають їхню особистісну сферу, відчуття власного “я”. Також важливе створення умов для усвідомлення людиною своєї історичної ідентичності, місця в історичному часі й соціальному просторі, зв’язку сучасного з минулим та майбутнім – розвитку історичної свідомості людини. На нашу думку, це завдання особливо актуальне для формування світогляду дитини, яка шукає своє місце і свою роль в історичному процесі. Сутність музейного впливу полягає у створенні образу відповідної епохи (картини світу) на основі культурних цінностей – музейних предметів.

Освітня роль музейної педагогіки не обмежується лише переказом готових знань та доступом до експонатів з різних галузей науки, мистецтва або техніки. Її ідеї реалізують гуманістичну модель навчання, коли значну увагу приділяють розвитку уяви, інтелекту, зацікавлень та навичок спілкування. Це підвищує ефективність навчання і дає змогу налагоджувати взаємодію вчителя із школярами у музейному середовищі.

Аналізуючи різні підходи до організації навчально-пізнавальної діяльності учнів молодшого шкільного віку в музейній педагогіці, слід звертати увагу на особливості розвитку їхніх пізнавальних інтересів та потреби сучасного суспільства. Тривожними тенденціями у розвитку дітей в умовах сьогодення є затримки у формуванні мовлення, втрата його усних навичок, недостатня роль наочних засобів навчання у становленні особистості дитини. Крім того, зниження інтересу до читання, відвідування музеїв, і як наслідок – прогалини у формуванні культурного світогляду [1, с. 2].

Позитивні й корисні аспекти музейної педагогіки та перспективи, які вона відкриває перед вчителем у напрямі подолання вищезазначених проблем, полягають насамперед у можливості співвідносити педагогічні уміння із знанням особливостей психологічного розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Саме до десяти років у дитини зростає диференційна чутливість до кольорів і відтінків. Заняття у музеї сприяють розвиткові умінь їх розрізняти. Спостереження за творами мистецтва з коментарем музейного педагога збагачує емоційний світ дитини, збільшує її словниковий запас.

Оскільки саме цей вік є найбільш сприятливим для занять малюванням, уроки у музеї допомагають розкрити творчі здібності дитини. У цьому є велика роль вчителя, який відкриває дитині світ кольорів, і таких основних художніх понять, як перспектива, світло-тінь, пропорції тощо.

Такі заняття не лише сприяють самовираженню дитини та розвитку її окоміра, а й слугують вправленням у креативності, розвивають творчість дитини, що збагачує і розкриває її внутрішній світ. Зокрема, вправи закладають основи умінь рефлексувати – розбиратись у власних почуттях, станах. З погляду психології рефлексія – надзвичайно важливе уміння, без якого неможливе самопізнання і, як наслідок, саморозвиток і самовдосконалення. Здатність до ефективної саморефлексії є також запорукою психологічного здоров'я.

Розвиваючи сприймання у дітей молодшого шкільного віку, вчитель впливає на розвиток емоційної сфери дитини, оскільки сприймання у дітей є емоційно забарвлене. Це сприятливий вік для формування почуття прекрасного, моральних норм та виховання смаку. Як зазначали, моральні норми формуються лише через переживання. Експонати, запропоновані

учням, можуть слугувати об'єктом переживання – естетичного, або пов'язаного із сюжетом твору.

Якщо у цьому віці діти не мають перед очима справжніх автентичних речей, то місце естетичних ідеалів і життєвих сценаріїв посідають ілюстрації глянцевого журналу та сюжети мексиканських серіалів. Відповідно до того, який рівень інтелектуального, морального та естетичного розвитку ми прагнемо бачити у дітей цього віку, у такий спосіб треба підбирати навчальний матеріал.

Сучасні діти, які оволодівають знаннями за допомогою різноманітних засобів навчання, дедалі більше мають проблеми із формуванням мовленнєвих навичок. Здебільшого у них виявляють затримку мовленнєвого розвитку. А коли вони починають говорити, то їхня мова є не надто яскравою і використовується головно для задоволення побутових потреб [1, с. 2–3].

Таке явище можна порівняти з ефектом госпіталізму – затримкою та аутичністю розвитку дітей, позбавлених батьківської уваги і ласки. Ці ефекти погіршуються внаслідок втрати культури читання, коли книжки замінюють мультиплікацією, фільмами, комп'ютерними іграми. Зазначене явище визначально впливає на словниковий запас дитини, її уподобання.

Зв'язне, граматично і літературно правильне мовлення вчителя допоможе дітям сформувати власний словниковий запас, навчить використовувати нову лексику, синоніми, закладе уміння розуміти і розшифровувати слова іноземного походження, сприятиме формуванню навичок слухання і спілкування. Це дуже важливий момент, оскільки слухання відбувається поза звичною атмосферою школи. Як наслідок – розширюються комунікативні навички спілкування учнів між собою, засвоюються ввічливі способи ведення розмови, що дає змогу навчити школярів задавати запитання. Такі уміння надзвичайно корисні для всебічного й гармонійного розвитку дитини, спонукаючи її до подальшого розвитку.

Безпосередньо у музеї вчитель має бути для учнів прикладом (етикет, толерантність, уміння доречно одягатись, ввічливо поводитись з іншими людьми). Крім цього, своїм ставленням до творів мистецтва вчитель повинен сприяти виробленню у дітей системи цінностей, дбайливого ставлення до історичної і культурної спадщини, естетичного смаку.

Розкриваючи перед дитиною історичний розвиток подій, їхню логічність, черговість і послідовність, музейна педагогіка відкриває прихований зміст реліквій, експонованих у музеї, дає змогу через уявлення про історичну дійсність та повсякденний побут людей уявити минулі епохи. Адже в історичних музеях експонуються речі, які були у повсякденному житті та належали до різних епох.

Особливість музейної педагогіки полягає у тому, що вона оперує не лише теоретичними поняттями, а й використовує реальні предмети, які мають власну історію, містять елементи певного історичного художнього стилю. У музеї дитина одержує рідкісну можливість відчутти та усвідомити реальність і життєвість теоретичного матеріалу, який їй викладають на уроках, побачити реліквії (або їхні копії), що належали історичним особам. У процесі споглядання особистих речей історичних персоналій, або автентичних речей відповідної епохи, у відвідувачів музею виникає можливість емпатійного переживання подій, віддалених у часі, або почуттів і задумів митців.

За допомогою вчителя діти можуть провести паралелі між експонованими речами та їхніми сучасними аналогами, поєднати в уяві річ з музейної вітрини із звичайною річчю. Такі уроки дають можливість дітям добре уявити історичну дійсність і «прожити» майже цілу годину в певній епосі.

Отже, музейна педагогіка сприяє упорядкуванню уявлень про історичні епохи, їх чергування й особливості розвитку, що є особливо корисним для подальшого формування в учнів молодшого шкільного цілісної та інтегрованої картини світу.

Беручи до уваги вікові та індивідуальні особливості розвитку молодших школярів, треба акцентувати на відмінності у ролях педагога і музейного працівника. На нашу думку, музейний працівник повинен вміти подавати інформацію: розповідати, відповідати на запитання дітей, демонструвати експонати, спонукати учнів до осмислення того, що вони бачать та чують.

Педагог натомість має набагато ширші функції. Це людина, яка готує дітей до відвідання музею, пояснює, як правильно поводитись у музеї і дорогою до нього дотримуватись правил дорожнього руху, не пошкоджувати зелені насадження, чемно і ввічливо ставитись до перехожих.

Педагог повинен знати програму заняття у музеї для того, щоби сприяти кращому засвоєнню дітьми матеріалу, поданого музейним працівником. Для цього він може застосовувати опитування, вікторини, розроблені спільно з музейним працівником, бесіду для виявлення вражень про відвідання музею, експонати, що запам'ятались. Також можуть бути використані домашні завдання: намалювати похід у музей або епоху, яку вивчали, предмет, що був розглянутий на занятті. Треба пам'ятати, що у віці 6–10 років діти ще не здатні самостійно цілеспрямовано шукати інформацію, похід до музею без коментарів і розповідей про експонати не залишить у них жодних вражень і почуттів.

Роль учителя та музейного працівника полягає у тому, щоб розповісти дитині про все, що її зацікавить, звернути увагу на те, чого вона сама не помітить. Педагог може пояснити дитині значення символів, використаних

під час створення або оздоблення речі, що експонується у музеї, пояснити особливість її виконання. Головне – це налагодити діалог із юними відвідувачами музею, сприяти їх бажанню підтримувати бесіду та висловлювати своє ставлення до того, що вони бачать. Крім цього, педагог повинен уміти пояснити дітям зв'язок між експонатами і реальним життям [3, с. 41–42].

Це можна робити у процесі пошуку сучасних аналогій експонованих предметів або у ігровий спосіб, пропонуючи дітям вигадати новий спосіб використання речей, що вийшли з ужитку. Як саме це буде зроблено, цілком залежатиме від компетентності й винахідливості педагога.

Форми організації навчання учнів молодшого шкільного віку у музеї, з одного боку, не вирізняються особливою різноманітністю. З іншого, усе залежить від конкретних дидактичних цілей кожного заняття. На нашу думку, найкраще для дітей цього віку організовувати заняття у вигляді ігор, театралізованих постановок. Слід дозволити дітям доторкатись до експонату, або його моделі, показати його у дії, якщо це механізм. Практичні дії з предметами є надзвичайно важливі для засвоєння матеріалу і формування інтелекту. На цьому зосереджував увагу відомий психолог Ж. Піаже, який акцентував на важливості того, щоби дитина мала змогу особисто дослідити предмет, оскільки у неї ще не досконало сформована просторова уява.

Ефективними формами організації навчання у музеї є майстер-класи, на яких діти залучені до практичної роботи щодо теми експозиції (малювати – на художній виставці, ліпити – на виставці скульптури, майструвати – на технічній виставці тощо). Оптимально готувати для дітей завдання знайти певний експонат або визначити всі елементи оздоблення на експонатах, або знайти на картині предмети, які вони перед тим бачили на експозиції. Такі завдання розвивають уважність школярів, сприяють кращому запам'ятовуванню матеріалу.

Пріоритетне місце під час проведення екскурсії відведене для зорового сприймання експонатів, а розповідь лише пояснює необхідні деталі. Саме тому екскурсії часто використовують у роботі з молодшими дітьми. З погляду психології сприймання інформація, яка надходить через різні аналізатори, сприймається комплексно і запам'ятовується набагато краще, ніж у тому випадку, коли задіяний лише один аналізатор.

Важливою формою культурно-освітньої діяльності у музеї є заняття на експозиції, яка є своєрідним засобом популяризації знань за допомогою науково обґрунтованої, цілеспрямованої, анотованої та естетично оформленої демонстрації музейних предметів.

Готуючи експозицію для дітей молодшого шкільного віку, варто пам'ятати, що найкраще сприймається експозиція з семи-дев'яти предметів.

Наприклад, можна звернути увагу школярів на декілька речей конкретної епохи – предмети побуту, твори мистецтва, зразки одягу, меблі тощо.

Заняття у музеї стимулюють розвиток у дитини цього віку довільної уваги, тренують довільне осмислене запам'ятовування, а також уяву. Вчитель може сприяти цьому, пропонуючи школярам ігри-спостереження, тренуючи їхню уважність, пам'ять і уяву за допомогою опитувань, творчих завдань, вікторин.

Прикладом гри-спостереження може бути завдання перелічити певні елементи в оздобленні експонатів експозиції, знайти експонат, що не належить до певної епохи, віднайти певну деталь у картині, яку учні розглядали під час заняття.

Взаємодія учнів молодшого шкільного віку з музейним середовищем розкриває різні культурно-освітні аспекти музейної комунікації, що відбувається у музеї, й сприяє формуванню вільної, творчої, ініціативної особистості, здатної стати активним учасником діалогу. Як зазначають дослідники, єдиним шляхом для формування цінностей є їхнє переживання [4, с. 25]. Саме у музеї педагог допомагає дітям пережити почуття та зміст, закладені у твір мистецтва.

У молодшому шкільному віці діти мають багату уяву й бурхливу фантазію. Проте, щоби вони могли відчувати твір мистецтва, необхідна допомога вчителя. На первинному рівні він має розкрити для них твір, пояснити символи, використані під час його створення, особливості цієї епохи. Лише шляхом розуміння та «проходження твору» крізь призму власних переживань діти зможуть полюбити мистецтво, навчитися цінувати його твори, сформувати власний естетичний смак.

Проаналізуємо вищенаведені положення на прикладах музеїв м. Львова. Зокрема, у Львівському музеї порцеляни і меблів відвідувачі можуть скласти уявлення про еволюцію меблів, що були у вжитку. Особливий інтерес викликає той факт, що майже всі об'єкти експозиції зібрані у Львівській області. Це дає змогу отримати достовірні уявлення про меблі, якими оздоблювали помешкання жителі регіону впродовж певного історичного періоду. Вражає, що у цьому музеї експонують речі, ідентичні тим, якими користувалися у повсякденному побуті жителі міста.

В автентичній аптеці-музеї з неймовірно багатою колекцією експонатів, окрім історії фармації, розповідають про діяльність алхіміків, складувів, еволюцію освітлювальних приладів (адже львівські аптекарі цілком незалежно від інших винахідників винайшли газову лампу, а у торговельному залі аптеки збереглася газова люстра). На підставі експозиції учні можуть скласти уявлення про те, як виглядав житловий будинок у Львові XVI–XVII ст., одержати різнобічні знання про епохи, дізнатися про побут минулих поколінь, коли з'являється можливість простежити розвиток предметів

сучасного побуту. Експозиція організована на належному рівні й створює ефект причетності, немов відвідувач перебуває у справжніх приміщеннях, у яких живуть і працюють люди.

Цікавою для учнів молодшого шкільного віку є експозиція у підземелля костелу Єзуїтів. Тут родзинкою є те, що в підземеллях тривають розкопки. Екскурсії проводять працівники розташованої поряд галереї “Равлик”, які безпосередньо беруть участь у цих розкопках. На експозиції можна простежити нашарування епохи середньовіччя (фундаменти лазень, що були на місці, де тепер є костел) та інші пам’ятки ренесансу і бароко. Оглядаючи храм, діти ознайомлюються з первинним розумінням стилів мистецтва, виявляють відмінності на прикладі архітектури костелу єзуїтів (бароко) і Кафедрального латинського костелу (готика), що розташований поряд.

Наступний приклад – львівський музей “Арсенал”, у якому виставлено велику колекцію старовинної зброї. Одразу біля виходу з музею є галерея, де кожен охочий може приміряти на собі старовинні обладунки, подібні до тих, що експонуються в музеї. Саме у такий спосіб найкраще інтегруються й засвоюються теоретичні знання.

Отже, наведені приклади засвідчують, що музейна педагогіка сприяє формуванню загального інтелекту, системи цінностей, естетичного смаку дитини, розвиває її асоціативне мислення. Але не менш важливою особливістю є стимулювання школярів до творчої діяльності.

Ми вважаємо, що у музеї роль сучасного відвідувача з пасивної ролі слухача і глядача перетворюватиметься на активну роль людини, зануреної у світ, інстальований у приміщенні музею чи виставкової зали. Зазначене положення є основою взаємодії молодших школярів з музейним середовищем.

В умовах зміни сучасної парадигми виховання актуальним стає гуманістичний підхід у взаємодії вчителя і учня, який сприяє формуванню не тільки практичних навичок дитини (лічба, читання, письмо), а й розвитку духовних, соціальних, моральних і культурних цінностей. Актуальність музейної педагогіки визначається втіленням ідей гуманістичного підходу до освіти, що забезпечує формування толерантного ставлення до інших, розуміння таких абстрактних понять, як культура, історична спадщина, музейний простір, навчально-виховне середовище музею, сприяє виробленню у дітей власної системи цінностей відповідно до їхнього історико-культурного середовища, водночас закладаючи підвалини для розуміння інших культур та систем цінностей.

Дослідженням виявлено, що у процесі аналізу сучасних підходів до організації навчання учнів молодшого шкільного віку в контексті музейної педагогіки важливі такі аспекти:

- взяття до уваги особливостей формування світогляду та естетичного смаку дитини, а також розвитку окоміру, уваги, пам'яті;
- засвоєння елементарних правил поведінки у музеї та музейного етикету;
- розвиток навичок спілкування і виявлення життєвих інтересів дитини у процесі її ознайомлення з музейним світом;
- збільшення словникового запасу та можливостей якісного використання усного та писемного мовлення під час взаємодії з музейним експонатом;
- трансформація ролі вчителя у роль посередника для виявлення зв'язків між експонатами і реальним життям.

Проведене дослідження дає змогу зосередити увагу на необхідності розвитку гуманітарної культури у дітей молодшого шкільного віку засобами музейної педагогіки. Це передбачає активне використання музейного простору, де акумульований досвід багатьох поколінь у предметах матеріальної й духовної культури, шляхом реалізації різних форм організації навчання (урок з елементами гри, майстер-класи, екскурсії, конкурси та ін.).

Специфіка взаємодії молодших школярів з музейним середовищем полягає у їх активному залученні до пізнання предметного світу речей, нагромадженні різних чуттєвих вражень та можливості засвоєння матеріалу через дотик. Це передбачає виконання дітьми не лише ролі слухачів і глядачів, а й співрозмовників, які вчать висловлювати власну думку і виявляти ставлення до побаченого й почутого, стають причетними до музейної експозиції.

Вітчизняний культурно-освітній простір має широкі можливості для застосування ідей музейної педагогіки у практиці навчання, що зумовлено потребами часу, необхідністю активного залучення вчителів й музейних працівників, які б насправді були майстрами своєї справи у комунікації з дітьми, розвитку їхньої творчої уяви, історичної свідомості та фантазії.

1. *Апостолова Г. В.* Про наслідки використання електронної техніки для розвитку здібностей дитини // Практична психологія і соціальна робота. 2002. № 9–10. С. 1–4.
2. *Бабаєва Т. Б.* Развитие гуманитарной культуры школьников в условиях музея. – Автореф. дис ... канд. пед. наук. СПб., 2005.
3. *Основи музейної педагогіки: Методичні вказівки і текст лекцій до спецкурсу/ Уклад. О. В. Караманов.* Львів, 2006.
4. *Панкратова Т. Н., Чумалова Т. В.* Занятия и сценарии с элементами музейной педагогики для младших школьников // Первые шаги в мир культуры: Учеб.-метод. пособие. М., 2000. С. 21–28.

5. *Turos L. Muzeum – swoista instytucja edukacyjna. Warszawa, 1999.*

**MODERN APPROACHES TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS'
EDUCATION IN THE CONTEXT OF MUSEUM PEDAGOGY**

Oleksij Karamanov, Daria Sulimova

*Ivan Franko National University of L'viv,
Doroshenko Str. 41, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The authors generalize modern approaches to primary school students' teaching by means of museum pedagogy. They analyze the psychological and pedagogical aspects of interaction and forms of primary school students' teaching and learning in the museum environment, define the trends of forming their interests and communication skills.

Key words: museum pedagogy, interaction, teaching and learning process, education, primary school students.

Стаття надійшла до редколегії 27.03.2008

Прийнята до друку 20.05.2008